

Sławomir Dorocki
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie

Gospodarka regionów granicznych w procesie integracji europejskiej

Polityka regionalna pojawia się na arenie europejskiej od samego początku procesu integracji Europy. Już w 1957 r. w preambule do *Traktatu Rzymskiego* postulowano zmniejszenie istniejących pomiędzy regionami krajów Wspólnoty Europejskiej różnic w poziomie rozwoju gospodarczego. Główny nacisk kładziono na likwidację tzw. regionów zacofanych, które w większości były położone peryferyjnie względem centrów rozwoju.

Ostatecznie polityka regionalna została wpisana do Traktatu w 1986 r. na mocy *Jednolitego aktu europejskiego – Spójność ekonomiczna i socjalna* (art. 130a *Traktatu o WE*). Zwracano w nim uwagę na konieczność zlikwidowania dysproporcji w rozwoju i zacofania gospodarczego niektórych regionów Wspólnoty. W celu unifikacji polityki regionalnej wprowadzono typologię regionów opartą na jednakowych normach wskaźników społeczno-ekonomicznych oraz geograficznych. Wśród wyróżnionych na podstawie raportów Komisji Europejskiej typów regionów znalazły się regiony przygraniczne, które ze względu na swe peryferyjne położenie oraz niejednokrotnie trudną sytuację ekonomiczną zostały zakwalifikowane do tzw. regionów wsparcia (Tołpa 2006).

Również współcześnie przyjmuje się, że spójność społeczno-ekonomiczna stanowi podstawę funkcjonowania wspólnej europejskiej gospodarki rynkowej. Aktywizacja i rozwój regionów zacofanych, w tym regionów przygranicznych, należy do głównych priorytetów rozwoju społeczno-gospodarczego Wspólnoty Europejskiej i państw członkowskich UE. Polityka regionalna kształtowana jest zarówno ze względu na istniejące istotne dysproporcje rozwojowe, jak i procesy integracji i globalizacji.

Celem poniższego opracowania jest analiza regionalnego zróżnicowania aktywności ekonomicznej społeczeństwa europejskiego. Analizie poddano zarówno zróżnicowanie terytorialne, jak i dynamikę zmian wielkości wybranych wskaźników. Podjęto próbę odpowiedzi na pytania, czy europejska polityka regionalna, w tym działania na rzecz wyrównania poziomu rozwoju gospodarczego w układzie regionalnym, przynoszą zamierzone efekty i czy można wobec tego mówić o procesie zmniejszania się międzyregionalnych różnic gospodarczych w Europie. Postawiono również pytanie o to, które z analizowanych aspektów rozwoju ekonomicznego, tj. rynek pracy, inwestycje kapitałowe czy poziom aktywności gospodarczej (ilość podmiotów gospodarczych), wykazują najmniejsze zróżnicowanie w układzie regionalnym. Wszystkie powyższe zagadnienia zostaną poddane analizie w odniesieniu do przebiegu granic poszczególnych państw. W ten sposób szczegółowej analizie zostanie poddana gospodarka regionów granicznych w odniesieniu do procesów integracji europejskiej.

Badaniem objęto regiony statystyczne poziomu drugiego (NUTS 2) wybranych kontynentalnych krajów należących do Wspólnoty Europejskiej. Za ograniczeniem się do regionów państw kontynentalnych (czyli odrzucenie Wielkiej Brytanii, Irlandii i Cypru) przemawiał jedynie fakt badań nad regionami graniczącymi z regionami innego państwa. Natomiast ograniczenie się w badaniach do regionów Europy Zachodniej spowodowane jest z jednej strony opóźnieniem w realizacji polityki regionalnej w nowych krajach członkowskich Unii, a z drugiej – brakiem porównywalnych danych statystycznych.

W analizie ujęto 163 regiony należące do Austrii, Belgii, Danii, Francji, Finlandii, Grecji¹, Hiszpanii, Holandii, Niemiec, Portugalii i Szwecji. Zakres czasowy badań obejmował lata 1996–2007.

W badaniach wykorzystano wskaźniki odnoszące się do regionalnego rozwoju aktywności gospodarczej (Regional structural business statistics) zawarte w statystykach Eurostatu. W celu zobrazowania atrakcyjności i konkurencyjności regionów wykorzystano wskaźnik wielkości inwestycji (w 1000 euro) w przeliczeniu na jednego zatrudnionego. Następnym przyjętym wskaźnikiem jest tempo wzrostu zatrudnionych określające wielkość i tendencje panujące na rynku pracy. Jako ostatni wskaźnik poziomu przedsiębiorczości wykorzystano dane określające liczbę lokalnych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 100 zatrudnionych.

Jako metodę badań wykorzystano wnioskowanie statystyczne. W analizie regionalnego zróżnicowania wykorzystano wartości średnie (średnia harmoniczna i ważona²) oraz podstawowe miary rozproszenia (wariancja, odchylenie bezwzględne).

Problematyka regionów przygranicznych i peryferyjnych została podjęta przez wielu badaczy, zarówno w ujęciu lokalnym, jak i globalnym. Tematykę funkcjonowania regionów przygranicznych w ujęciu społeczno-gospodarczym poruszali m.in. Ziolo (1993), Kitowski (1996), Leszczyńska (2008), Vaishar (2006) czy Sowa (2003). Natomiast regionami peryferyjnymi i granicznymi w ujęciu teoretycznym i ustawodawstwa Unii Europejskiej zajmowali się Bołtromiuk (2003), Grosse (2007), Jurczyńska-McCluskey (2007), Wojciechowski (1996), Ciok (1996), Sikorski (2005) i Gorzelak (2004). Badaniami nad regionalnym zróżnicowaniem rozwoju gospodarczego Europy, szczególnie w aspekcie funkcji przemysłu, również w ujęciu regionów peryferyjnych, zajmowali się m.in. Kostrubiec (2008), Churski, Perdał (2008), Rachwał, Wiedermann i Kilar (2008). Należy również wspomnieć o pracach Borowiec (2007), w których poruszona została rola szkolnictwa wyższego w podnoszeniu jakości kapitału ludzkiego jako czynnika zwiększania konkurencyjności peryferyjnych, najslabiej rozwiniętych układów lokalnych i regionalnych oraz przyspieszania rozwoju społeczno-gospodarczego.

Regionalne zróżnicowanie inwestycji

Jednym z najważniejszych czynników, które wpływają na rozwój gospodarczy, jest wielkość i struktura inwestycji zagranicznych. Stanowią one istotny czynnik rozwoju regionalnego, zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej (Huculak 2008).

Dlatego jako pierwszy wskaźnik do prześledzenia regionalnego zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego Europy wykorzystano wartość inwestycji w odniesieniu do liczby zatrudnionych. Zaznaczyć trzeba, że według terminologii europejskiej inwestycje to wydatki

¹ W badaniach uwzględniono Grecję, pomimo jej izolacji względem innych analizowanych regionów. Wynikało to z próby odpowiedzi na pytanie, czy obszar śródziemnomorski charakteryzuje się odmiennymi cechami w stosunku do reszty kontynentu.

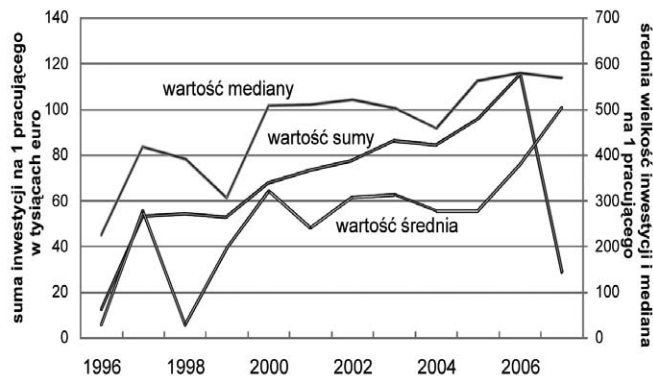
² Użyta waga była ilości obserwacji.

ponoszone w celu nabycia dóbr, usług lub informacji, które pośrednio lub bezpośrednio mają przynieść wymierne korzyści ekonomiczne dla inwestorów. Natomiast termin „zatrudnieni” odnosi się do wszystkich osób, które ukończyły 15 lat, pracowały co najmniej jedną godzinę w tygodniu i otrzymywały wynagrodzenie lub były chwilowo nieobecne. Do zatrudnionych zalicza się również pracowników firm rodzinnych.

W latach 1996–2007 suma wszystkich inwestycji na jednego zatrudnionego w analizowanych regionach wzrastała aż do 2006 r., by w następnym roku gwałtownie zmaleć o ok. 70% (ryc. 1). Wydaje się prawdopodobne, że powodem tak drastycznego spadku był początek światowego kryzysu gospodarczego, związanego z globalnym kryzysem rynku finansowego.

Porównując natomiast wielkość średnich wartości inwestycji oraz wartości mediany dla inwestycji, możemy stwierdzić, że po wahaniach z końca lat 90. XX w., od początku XXI w. obie wartości wykazują większą stabilność, z wyraźną tendencją wzrostową (szczególnie w przypadku wartości średnich) od 2005 r. Może to świadczyć o wzroście dużych inwestycji i ich koncentracji w układach regionalnych. Wartość mediany dla inwestycji w badanym okresie jest większa od średniej wartości inwestycji, co sugeruje przewagę regionów, w których wartość inwestycji na jednego zatrudnionego jest niższa od wartości średniej. Jednakże można równocześnie zaobserwować coroczny spadek wartości różnicy obu wskaźników. Przemawia to za dążeniem do osiągnięcia poprzez układ normalnego (Gaussowskiego) rozkładu inwestycji. Można więc założyć, że inwestycje w układzie regionalnym dążą do osiągnięcia stanu symetryczności. Stąd wniosek o tworzeniu bipolarnego regionalnego układu inwestycyjnego w kontynentalnej części Europy Zachodniej.

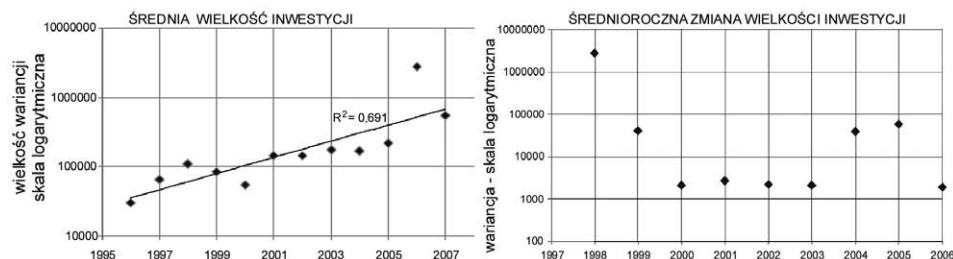
Ryc. 1. Suma rocznych inwestycji brutto w rzeczowe aktywa trwałe na 1 zatrudnionego w 1000 euro w latach 1996–2007

Źródło: opracowanie własne.

Proces różnicowania układów regionalnych pod względem wielkości inwestycji w stosunku do liczby zatrudnionych potwierdza zestawienie wartości wariancji. Zestawiając wartość wariancji dla badanego okresu, można dostrzec generalną tendencję wzrostu zróżnicowania wielkości inwestycji pomiędzy poszczególnymi regionami (ryc. 2). Wzrost ten nie był jednakże stały. Lata 1998–2000 wykazują wręcz tendencje spadkowe w wartości wariancji inwestycji. Dopiero początek XXI w., a w szczególności rok 2006 (związany z początkiem wspomnianego powyżej kryzysu światowego) determinuje wysoki wskaźnik regionalnego zróżnicowania inwestycji.

Ryc. 2. Regionalne zróżnicowanie wielkości inwestycji na 1 zatrudnionego (1000 euro) oraz tempa średniorocznej zmiany wielkości inwestycji w latach 1997–2006

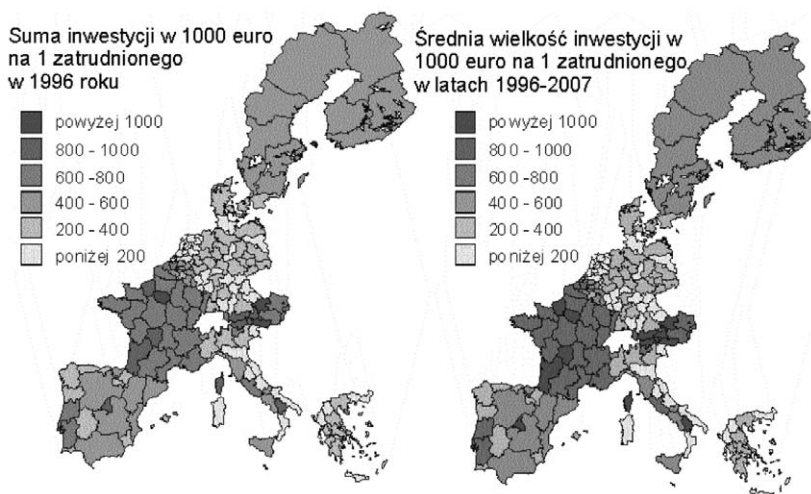
Źródło: opracowanie własne.

W regionalnym rozkładzie średniej rocznej wartości inwestycji na jednego zatrudnionego można zauważyć, że w latach 1996–2007 największe średnie wartości inwestycji (ponad milion euro na jednego zatrudnionego) odnotowano w pięciu regionach Austrii, z czego w pierwszym miejscu według średniej wartości inwestycji uplasował się region Wiednia z wartością 1,75 mln euro na 1 zatrudnionego. Pozostałymi regionami z wartością inwestycji ponad 1 mln są również regiony stołeczne – Francji (Île de France) i Włoch (Lazio). Również region Madrytu charakteryzuje się najwyższą średnią wartością inwestycji (965 tys. euro) pośród innych regionów Hiszpanii. Ponadto wysokie wartości średnich inwestycji odnotowano w pozostałych regionach Francji, Belgii oraz zachodnich Włoch. Natomiast najmniej inwestycji według wartości średnich odnotowały w badanym okresie regiony Holandii (najniższa wartość spośród wszystkich analizowanych jednostek wystąpiła w regionie Gelderland – 32,7 tys. euro na 1 zatrudnionego), Niemiec, Grecji, Danii oraz wschodnich regionów Włoch.

Podobny przestrzenny rozkład wartości średnich inwestycji występuje na początku badanego okresu, co świadczy o małym zróżnicowaniu dynamiki zmian inwestycji w analizowanym okresie (ryc. 3). W latach 1996–2007 nastąpił wzrost inwestycji w przeważającej liczbie regionów, jednakże był on w większości bardzo mały. Ponadto w ostatnich latach można dostrzec wyraźne zmiany w regionalnej strukturze zmian dynamiki wielkości inwestycji. Wykazane zostanie to w dalszej części artykułu.

Regionalne zróżnicowanie średniorocznej dynamiki zmiany wielkości inwestycji na 1 zatrudnionego w 1000 euro w latach 1996–2007 charakteryzuje się dużą zmiennością. Najwyższą wartość wzrostu inwestycji odnotowano w regionie Brukseli (średnio ponad 5000%), co jest związane z funkcjami pełnionymi przez stolicę europejską w przestrzeni kontynentu. Wysoki, ponad trzystukrotny wzrost inwestycji odnotowano w regionach Algarve (331%), Åland (326%), Oost-Vlaanderen (393%). Są to zatem regiony, w których rozwija się sferę usług, w tym turystycznych, jak w przypadku Portugalii, bądź rozwój opiera się na handlu i rozwoju sektora B+R i IT, jak w przypadku Finlandii i Belgii (Regional Innovation Support Network East Flanders). Ponadto wysokie wartości wskaźnika inwestycji odnotowano w Holandii oraz większości regionów Włoch. Wskaźnik dodatniej zmiany wielkości inwestycji (powyżej 25%) posiada większość regionów południowych Europy, w tym Hiszpania i Portugalia. Pozostałe regiony odnotowały niewielką zmianę nakładów na inwestycje w przeliczeniu na liczbę zatrudnionych, a w pojedynczych regionach Francji, Niemiec, Szwecji i Finlandii średnioroczna dynamika zmiany wielkości innowacji przyjęła wartość ujemną (ryc. 4). Znamienny wydaje się fakt największego spadku średnich inwestycji w belgijskim regionie Vlaams Brabant (–147%), w obrębie którego znajduje się region Brukseli, posiadający największy wzrost inwestycji. Może to świadczyć o zaistnieniu procesu wymywania kapitału z obszarów peryferyjnych, co z kolei przyczynia się do wzrostu nierówności regionalnych.

Ryc. 3. Regionalne zróżnicowanie wielkości inwestycji

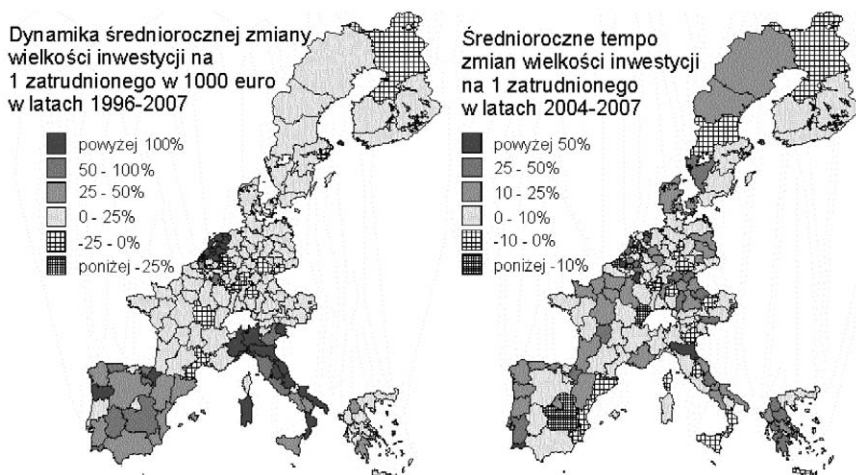
Źródło: opracowanie własne.

Tak jak zostało wspomniane powyżej, w przedstawionym układzie przestrzennych zmian wielkości inwestycji w ostatnich latach nastąpiły istotne zmiany (ryc. 4). Po pierwsze, zwiększyła się liczba regionów, w których następuje spadek wartości inwestycji w przeliczeniu na jednego zatrudnionego. Po drugie, dynamika zmian nie jest zależna od struktur państwowych. W rozmieszczeniu regionów według dynamiki zmian inwestycji trudno dopatrzeć się przebiegu granic państwowych. Na terytorium analizowanych państw, obok regionów odznaczających się wysokim wskaźnikiem wzrostu inwestycji, występują regiony o dużym jego spadku.

Odnosząc się do zróżnicowania tempa zmiany wielkości inwestycji na podstawie wartości wariancji, można wysunąć wnioski o okresowych zmianach tendencji omawianego wskaźnika. Wariancja tempa zmian inwestycji nawiązuje w swych wartościach do wartości wariancji średniej wielkości inwestycji (ryc. 2). Wyraźna tendencja wyrównywania tempa zmian nakładów inwestycyjnych w regionach wystąpiła w latach 1997–2000, by następnie przez trzy kolejne lata utrzymywać się na prawie niezmiennym poziomie. Wzrost zróżnicowania tempa inwestycji przyniosły lata 2004 i 2005, co może być spowodowane rozszerzeniem Wspólnoty Europejskiej o nowe kraje oraz zmianami w zasadach funkcjonowania polityki strukturalnej Unii. Wyraźny spadek zróżnicowania tempa przypada na rok 2006. Nastąpił wówczas gwałtowny wzrost zróżnicowania średniej wielkości inwestycji na jednego zatrudnionego oraz spadek zróżnicowania tempa tych inwestycji. Dodatkowo wzrost średniej wartości inwestycji w omawianym roku sugeruje, że kryzys światowy w największym stopniu dotknął regiony o najniższych wartościach inwestycji.

Aby przeprowadzić podział regionów ze względu na wielkość inwestycji, dokonano analizy w oparciu o odchylenie od średniej ($d = x_i - \bar{x}$). Zestawiając zatem średnie odchylenie od wartości inwestycji na jednego zatrudnionego w ujęciu regionalnym, zobaczymy wyraźną granicę pomiędzy regionami, które posiadają dodatnie wartości, a regionami z wartościami ujemnymi. Granica ta nawiązuje do granic państwowych. Regiony z wartościami niższymi od średniej znajdują się na wschód od Francji i na północ od Austrii (ryc. 5). Wyróżniają się w tym ujęciu również regiony Szwecji i Finlandii, które w większości posiadają wartości dodatnie, choć nie tak wysokie, jak w przypadku Europy Południowej. Podobnie regiony Grecji w większości posiadają wartości odchylenia ujemne.

Ryc. 4. Regionalne zróżnicowanie zmiany wielkości inwestycji

Źródło: opracowanie własne.

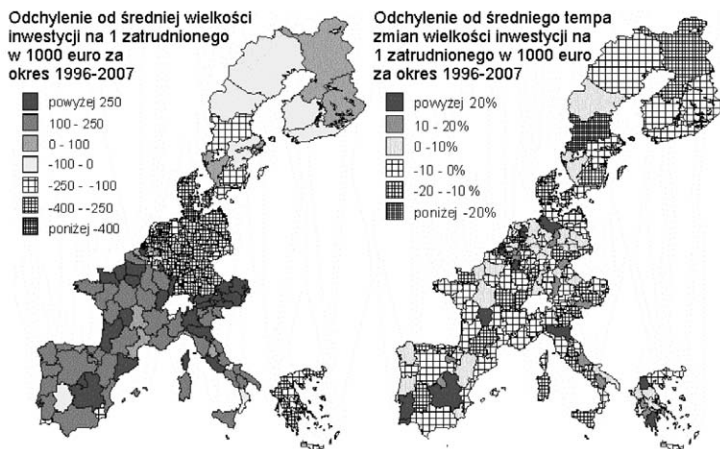
Innym miernikiem jest odchylenie od średniego tempa zmian inwestycji na jednego zatrudnionego. W tym przypadku w regionalnym rozkładzie wartości odchylenia nie można dostrzec już tak wyraźnych prawidłowości związanych z koncentracją regionów mających zbliżone wartości odchylenia lub z przebiegiem granic państw. Można dostrzec jednakże pewne prawidłowości. Regiony z dodatnimi wartościami przeważają w północnej części centralnej Europy. Są to regiony Holandii (z dziesięciu regionów o najwyższej wartości cztery znajdują się w tym kraju), Dolna Saksonia, Saksonia, Turynia. Innymi regionami z tempem wzrostu inwestycji wyższym od wartości przeciętnej lub do niej zbliżonym są regiony Grecji, wschodnich Włoch, wschodniej Hiszpanii czy Basenu Paryskiego. Najniższe wartości występują na południu Francji, zachodzie Niemiec oraz w Skandynawii. Ogólnie trzeba podkreślić małe zróżnicowanie tempa zmian, szczególnie w przypadku regionów o tempie mniejszym od wartości przeciętnej.

W celu sprawdzenia zależności pomiędzy średnią wielkością inwestycji a dynamiką zmian wielkości inwestycji zestawiono dane dla odchylenia od średniej wielkości inwestycji i odchylenia dla średniego tempa zmian inwestycji od 2004 r. (ryc. 6). Za wyborem do analizy okresu jedynie po 2004 r. przemawiało to, że wcześniej trudno mówić o zróżnicowaniu tempa zmian inwestycji, które ograniczają się do wysokiej dynamiki wzrostu inwestycji w przypadku Hiszpanii, Włoch i Holandii. Dopiero od 2004 r. można mówić o pewnych procesach unifikacji przestrzeni europejskiej pod względem lokalizacji inwestycji.

Tak więc w badanym okresie można zauważyć, że w 25% przypadków regiony, w których średnia wartość inwestycji jest większa od wartości przeciętnej dla ogółu regionów, posiadają tempo zmian wartości inwestycji niższe od wartości średniej. Odwrotna zależność występuje w 33% ogółu analizowanych regionów. Proces ten w dłuższym okresie może doprowadzić do wyrównania poziomu regionalnego zróżnicowania w poziomie inwestycji w przeliczeniu na zatrudnionych w danej jednostce terytorialnej.

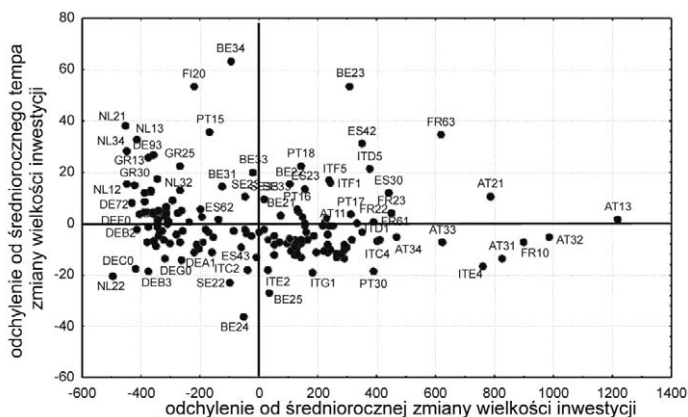
Duży udział ogółu regionów (27%) mają również regiony o niskiej średniej inwestycji oraz o niskim tempie wzrostu. W pozostałych 24 regionach wysokim nakładem inwestycyjnym na jednego zatrudnionego towarzyszy wysokie tempo wzrostu.

Ryc. 5. Odchylenie od średniej wielkości inwestycji oraz odchylenie od średniego tempa zmian w regionach

Źródło: opracowanie własne.

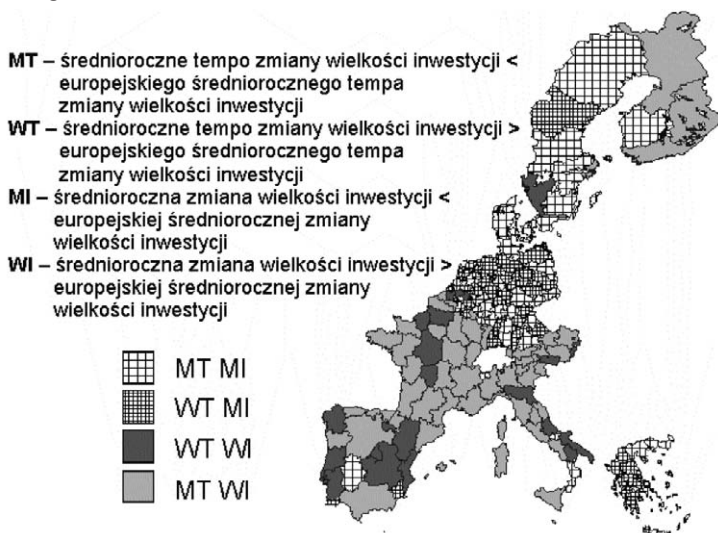
Ryc. 6. Odchylenie od średniej wielkości inwestycji i jego zmiany w regionach w latach 2004–2007

Źródło: opracowanie własne.

Przestrzenny rozkład przedstawionych powyżej prawidłowości potwierdza istnienie wyraźnej granicy dzielącej Europę na dwa odmienne rejony ekonomiczne pod względem wielkości i dynamiki zmian nakładów inwestycyjnych (ryc. 7). Granica ta przebiega wzdłuż wschodniej granicy Francji i północnej granicy Austrii, nawiązując poniekąd do podziału na południową Europę romańską i północną – germańską. Na obszarze południowo-zachodniej części Europy przeważają regiony o wysokich średnich inwestycjach oraz niskim tempie ich zmian. Natomiast na północy i wschodzie w większości regionów dominuje wysoki wzrost inwestycji przy niskich ich wartościach średnich. Ponadto, gdy w przypadku Europy południowo-zachodniej trudno doszukać się granic państwowych, tak na wschód od Renu wyraźnie wyróżniają się regiony takich państw, jak Niemcy, Szwecja, Belgia czy Grecja.

Ryc. 7. Syntetyczne ujęcie odchylenia od średniej wielkości inwestycji i jego tempa zmian w regionach w latach 2004–2007

Źródło: opracowanie własne.

Dynamika wzrostu liczby zatrudnionych

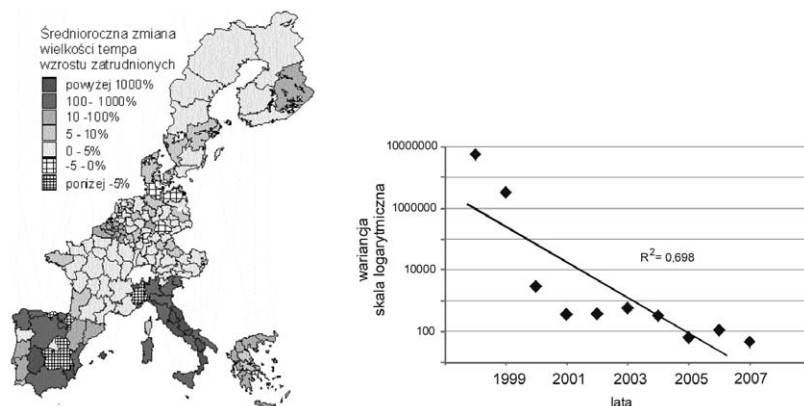
Następnym analizowanym wskaźnikiem jest regionalne zróżnicowanie tempa wzrostu liczby zatrudnionych. Zwiększenie rozmiarów rynku pracy jest jednym z przejawów wpływu przedsiębiorczości na aktywizację gospodarczą współczesnych układów zarówno w ujęciu lokalnym, ponadlokalnym, jak i regionalnym (Zioło 2007).

W badanych latach większość analizowanych regionów odnotowała wzrost liczby zatrudnionych. Zjawisku temu towarzyszyła tendencja zmniejszania się zróżnicowania międzyregionalnego tempa zmiany liczby zatrudnionych (ryc. 8). Proces ten był szczególnie widoczny w końcu lat dziewięćdziesiątych XX w.

Przestrzennie największy wzrost liczby zatrudnionych miał miejsce w regionach Włoch. Region Valle d'Aosta w badanym okresie odnotował średnioroczną zmianę zatrudnienia na poziomie 9000%. Ogólnie osiem z jedenastu regionów o największym wroście zatrudnienia (ponad 1000%) znajdowało się na Półwyspie Apenińskim. Zlokalizowane one były w jego środkowej i południowej części. Pozostałe trzy regiony znajdowały się na południu Hiszpanii. Poza obszarami tych krajów tylko jeden region – Bruksela (wzrost o 253%) – odnotował wzrost powyżej 100%. Mniejszy, choć zauważalny wzrost zatrudnionych (ok. 20%) odnotowały także regiony Belgii. W pozostałych regionach zmiany liczby zatrudnionych były niewielkie.

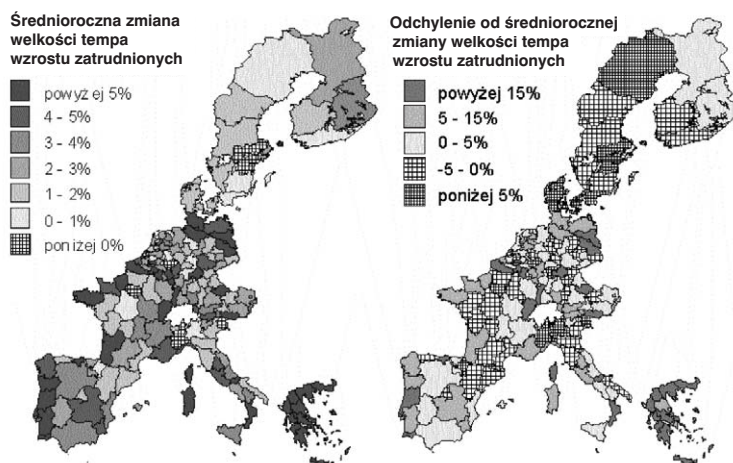
Jedynie w dziesięciu regionach odnotowano niewielki spadek zatrudnionych. Największy spadek nastąpił w badanym okresie w regionach Kantabrii (spadek o 536%), Piemontcie (spadek o 356%) i Nawarze (spadek o 186%). W pozostałych regionach charakteryzujących się spadkiem zatrudnienia (w tym w czterech regionach niemieckich) spadek nie przekroczył 10%.

Ryc. 8. Regionalne zróżnicowanie tempa wzrostu liczby zatrudnionych w latach 1996–2007

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 9. Średnioroczna zmiana wielkości tempa wzrostu zatrudnionych oraz odchylenie od średniej zmiany tempa wzrostu zatrudnionych w latach 2004–2007

Źródło: opracowanie własne.

Ów układ nawiązujący do przebiegu granic państwowych Włoch i Hiszpanii zanika wraz ze spadkiem regionalnego zróżnicowania od początku XXI w. (ryc. 9). W latach 2004–2007 regionalne zróżnicowanie wzrostu zatrudnienia spada do poziomu ok. 5%. Jedynie region Brukseli utrzymuje bardzo wysoki wzrost zatrudnienia na poziomie 200%. W innych regionach wzrost nie osiąga wartości 20%. Wyjątkiem jest region Nord-Pas-de-Calais (25,3%) we Francji, Kalabria (24%) we Włoszech i grecki region Kriti (20,3%). Ponadto wysokim wzrostem (powyżej 15% rocznie) odznaczają się pozostałe regiony Grecji. Ponad pięcioprocentowy wzrost liczby zatrudnionych odnotowano w północno-wschodnich Niemczech, Portugalii, północnych regionach Francji, krajach Beneluksu oraz w zachodnich granicznych regionach Niemiec i w południowych Włoszech. Na tle regionów Europy wyróżniają się także regiony Skandynawii, charakteryzujące się w większości wzrostem zatrudnienia poniżej wartości średniej europejskiej. W tym ujęciu wyróżnia się region północnych Włoch oraz hiszpańskie regiony Katalonii i Kraju Basków, gdzie odchylenie od średniej przyjmuje wartości ujemne.

Liczba lokalnych podmiotów gospodarczych

Najważniejszymi podmiotami realnych procesów gospodarczych w regionach są przedsiębiorstwa. Potencjał gospodarczy, jak wykazuje T. Kudłacz (1999), jest jednym z głównych komponentów rozwoju regionalnego, który jest rozpatrywany zarówno w aspekcie ilościowym, jak i jakościowym. Zakłada się, że zmiany ilościowe wpływają na jakościowy aspekt rozwoju, przekształcając regionalne struktury społeczno-ekonomiczne i nadając im nowe cechy i wymiar (Kudęłko 2005, s. 60).

W nawiązaniu do powyższego wprowadzenia jako ostatni analizowany wskaźnik przyjęto poziom przedsiębiorczości, określony przez liczbę lokalnych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na stu zatrudnionych.

Według europejskiej nomenklatury lokalny podmiot gospodarczy jest to jednostka prowadząca działalność gospodarczą (np. zakład, fabryka, magazyn, biuro itp.), która rzeczywiście jest zlokalizowana geograficznie w danym miejscu, niezależnie, czy jest to jednostka samodzielna, czy też część większego przedsiębiorstwa.

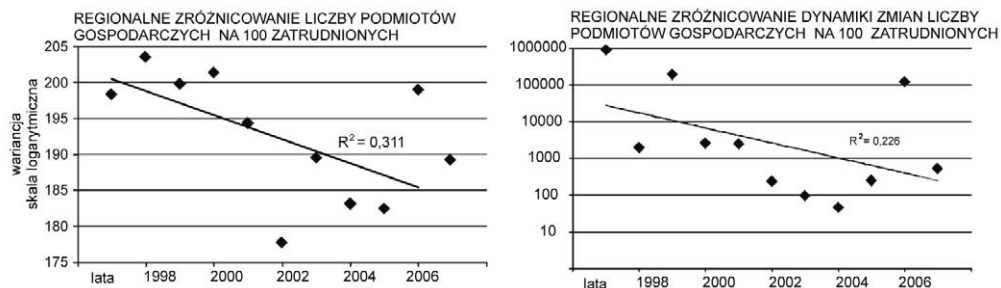
W latach 1997–2007 zarówno liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na liczbę zatrudnionych, jak i liczba firm zmniejszyły się (ryc. 10). Charakterystyczny dla obu wskaźników jest wyraźny spadek wartości wariancji od 2000 r. oraz gwałtowny wzrost w 2006 r. Podobnie jak w przypadku wcześniejszych wskaźników, wydaje się bardzo prawdopodobne, że postępujący proces wyrównywania regionalnego poziomu rozwoju ekonomicznego został zachwiany przez następstwa światowego kryzysu finansowego.

W badanym okresie zróżnicowanie regionalne średniej liczby lokalnych podmiotów gospodarczych miało wyraźny układ nawiązujący do granic państwowych. W latach 1996–2000 średnio najwięcej firm (ponad 30) znajdowało się w regionach południowych Hiszpanii, Portugalii i Włoch (ryc. 11). Wysoką liczbą podmiotów gospodarczych charakteryzowały się ponadto pozostałe regiony półwyspu Iberyjskiego, Skandynawii, Austrii oraz wschodnie regiony Włoch. Najmniej podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 zatrudnionych (poniżej 3 firm) odnotowano w regionach Niemiec i Belgii.

W zestawieniu z wartością średnią można dostrzec w przestrzennym rozmieszczeniu wartości analizowanego wskaźnika wyraźny układ państwowy. W regionalnym rozkładzie wartości odchylenia od średniej powielone zostały m.in. granice Francji z Niemcami i Belgią. Równie zauważalna jest granica pomiędzy Francją i Hiszpanią, jednakże w tym przypadku widoczne jest także zróżnicowanie regionów wewnątrz Hiszpanii. Na północy, w Katalonii, Kraju Basków i Galicji regiony charakteryzują się większym nasyceniem przedsiębiorstw niż w przypadku regionów Kastylii. Podobnie w przypadku Niemiec, granice państwowe obejmują regiony o najniższym poziomie liczby lokalnych podmiotów gospodarczych. Takie same wartości liczb firm posiadają również regiony Belgii i środkowe regiony Grecji (ryc. 11).

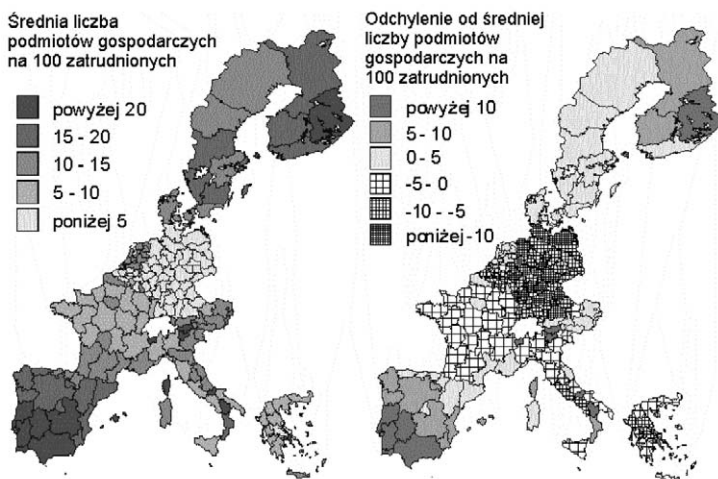
Również w analizie regionalnego zróżnicowania wielkości dynamiki zmiany liczby lokalnych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na liczbę zatrudnionych można dostrzec wyraźne nawiązanie do układu struktur państwowych (ryc. 12). Największy średni wzrost liczby podmiotów gospodarczych w latach 1996–2007 odnotowano w regionie Turynii (ponad 900%), w południowych i zachodnich regionach Włoch (w przypadku Sycylii i Kampanii ponad 500%) oraz w regionach Belgii (w regionie Antwerpii ponad 300%). Wysoki wzrost liczby firm odnotowano również w Kraju Saary i regionie Schleswig-Holstein (ok. 300%). Ponadto duży wzrost nastąpił we wschodnich i północnych regionach Włoch, na południu Francji oraz w Grecji. Odmienną tendencję, czyli spadek liczby firm, odnotowano w dziewięciu regionach. Największy spadek nastąpił w północnych Niemczech: w Bremen –10% i Hamburgu –6%. Innymi obszarami z ujemnym lub małym wzrostem liczby firm są regiony południowych Niemiec, Skandynawii, Austrii i Portugalii.

Ryc. 10. Regionalne zróżnicowanie liczby oraz dynamiki zmian lokalnych podmiotów gospodarczych na 100 zatrudnionych

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 11. Średnia liczba podmiotów gospodarczych oraz odchylenie od średniej liczby podmiotów gospodarczych na 100 zatrudnionych za okres 1996–2007

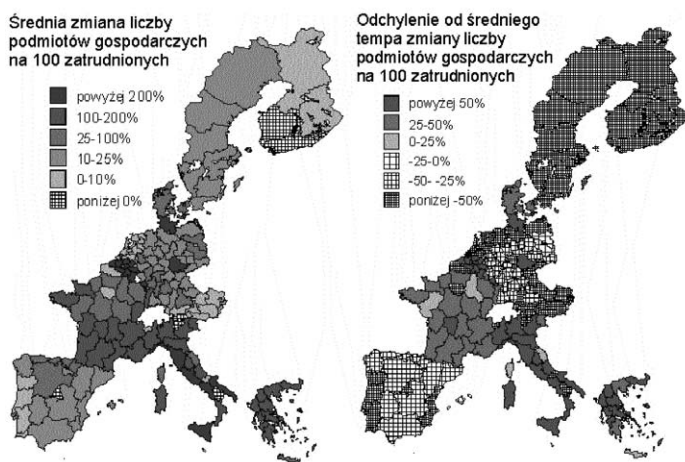
Źródło: opracowanie własne.

Analizując przestrzenne zróżnicowanie wartości odchylenia od średniej zmiany liczby podmiotów gospodarczych na 100 zatrudnionych w latach 1996–2007, można dostrzec, że regiony z wartościami mniejszymi od średniej znajdują się w większości na wschodzie i zachodzie analizowanego obszaru Europy, podczas gdy regiony z wartościami wyższymi od średniej rozciągają się od Francji i Belgii, poprzez terytorium Włoch, po Grecję.

Zaznaczyć należy, że w obszarze z regionami o wartościach odchylenia mniejszymi od średniej występują regiony o dużej ilości firm, np. region Turynii posiada najwyższą wartość wzrostu liczby podmiotów gospodarczych (spośród wszystkich analizowanych regionów), a wartość jego odchylenia wynosi 880%. W przypadku obszarów charakteryzujących się wartościami dodatnimi odchylenia nie odnotowano aż tak dużego zróżnicowania. Wyjątkami są tu regiony francuskie: Île de France i Nord-Pas-de-Calais z wartościami ok. –67%, regiony włoskie Valle d'Aosta, Umbria, Basilicata oraz autonomiczne Trento i Bolzano-Bozen z wartościami ok. –70%.

Również w przypadku analizy wielkości dynamiki zmian liczby firm granice Francji, Belgii i Włoch stanowią granicę rejonów ekonomicznych Europy. Dodatkowo na podstawie analizowanych wskaźników można dostrzec różnicę pomiędzy regionami Portugalii i Austrii a sąsiadującymi z nimi regionami innych państw.

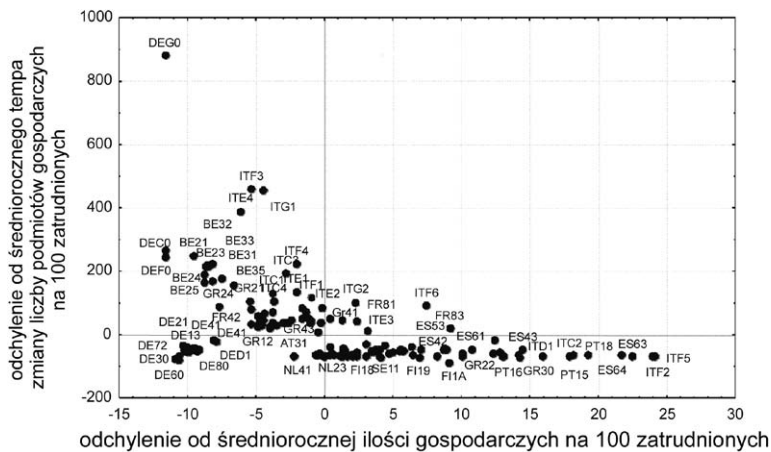
Ryc. 12. Średnia zmiana liczby podmiotów gospodarczych oraz odchylenie od średniej zmiany liczby podmiotów gospodarczych na 100 zatrudnionych w latach 1996–2007

Źródło: opracowanie własne.

Rozpatrując zestawienie danych dla średniej wartości zmiany liczby podmiotów gospodarczych na 100 zatrudnionych oraz wartości odchylenia od średniego tempa zmiany liczby podmiotów gospodarczych na 100 zatrudnionych w latach 1996–2007, można wysunąć wniosek o procesie unifikacji gospodarki regionalnej Europy (ryc. 13).

Ryc. 13. Odchylenie od średniej liczby podmiotów gospodarczych oraz odchylenie od średniej zmiany liczby podmiotów gospodarczych na 100 zatrudnionych w latach 1996–2007

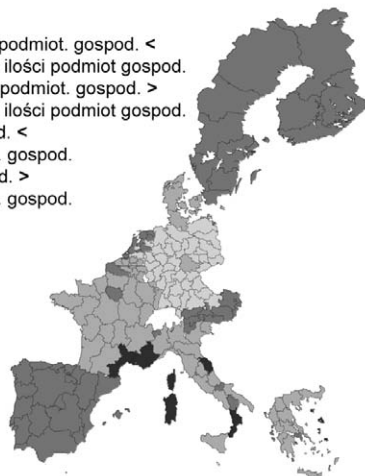

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 14. Zróżnicowanie regionalne wartości odchylenia od średniej liczby podmiotów gospodarczych oraz wartości odchylenia od średniej zmiany liczby podmiotów gospodarczych na 100 zatrudnionych w latach 1996–2007

MT – średnie tempo zmiany ilości podmiot. gospod. < europejskie średnie tempo zmiany ilości podmiot. gospod.
WT – średnie tempo zmiany ilości podmiot. gospod. > europejskie średnie tempo zmiany ilości podmiot. gospod.
MS – średnia ilość podmiot. gospod. < europejska średnia ilości podmiot. gospod.
WS – średnia ilość podmiot. gospod. > europejska średnia ilości podmiot. gospod.

MT MS
 MT WS
 WT MS
 WT WS

Źródło: opracowanie własne.

W 71% przypadków regionów występuje odwrotna zależność pomiędzy wielkością odchylenia od średniej liczby podmiotów gospodarczych a wielkością odchylenia ich zmiany. I tak, w 53 regionach o wyższej do przeciętnej liczbie podmiotów gospodarczych towarzyszy niższe od wartości średniej tempo wzrostu. Przestrzennie regiony tego typu zawierają się prawie w całości w granicach Francji, Włoch, Belgii, Danii i Grecji (ryc. 14). Następne 68 regionów (40% ogółu analizowanych regionów) stanowią jednostki, które posiadają wyższe od przeciętnej tempo wzrostu liczby firm, natomiast według średniej liczby przedsiębiorstw plasują się poniżej wartości średniej. Są to głównie regiony Hiszpanii, Portugalii, Austrii, Holandii, Szwecji i Finlandii. Następną grupą – według liczebności – są regiony, dla których zarówno średnia zmiana liczby podmiotów gospodarczych, jak i średnie zmiany liczby podmiotów gospodarczych na 100 zatrudnionych w latach 1996–2007 znajdowały się poniżej wartości przeciętnej dla ogółu analizowanych regionów. Regiony te, stanowiąc 25% ogólnej liczby analizowanych jednostek administracyjnych, skupione są głównie na obszarze Niemiec.

Jedynie w siedmiu przypadkach oba analizowane wskaźniki średniego tempa zmian i średniej liczby firm były wyższe od średniej. Te siedem regionów znajduje się na południu Europy i w większości są to wyspy śródziemnomorskie: Korsyka, Sardynia i grecki wyspiarski region Voreio Aigaio. Ponadto są to południowe regiony Francji Provence-Alpes-Côte d'Azur i Languedoc-Roussillon oraz dwa regiony Włoch: Calabria i Marche.

Zróżnicowanie regionalne w ujęciu syntetycznym

W celu zestawienia wszystkich analizowanych uprzednio wskaźników posłużono się wartościami standaryzowanymi (w odniesieniu do wartości średnich) dla wskaźników obrazujących natężenie danego zjawiska i ich dynamikę. Zestawiono zatem zarówno standaryzowane wartości odchylenia od średniej dla wielkości inwestycji na jednego zatrudnionego oraz liczby podmiotów gospodarczych na sto zatrudnionych, jak i standaryzowane wartości odchylenia od średniej dla tempa zmian wielkości inwestycji na jednego zatrudnionego, tempa zmian liczby zatrudnionych oraz tempa zmiany liczby podmiotów gospodarczych na 1000 zatrudnionych dla okresu 1996–2007 (ryc. 15).

Odnosząc się do regionalnego zróżnicowania wartości standaryzowanych dla średniej wielkości inwestycji i liczby lokalnych podmiotów gospodarczych, trzeba stwierdzić, że największe wartości (powyżej 0,7) mają zachodnie regiony Austrii (Wien 1,1; Kärnten 0,9; Oberösterreich i Salzburg – 0,7), regiony południowo-wschodniej części Półwyspu Iberyjskiego, pojedyncze regiony na południu (Molise 0,9 i Basilicata 1,6) i północy (Valle d’Aosta, Trento, Bolzano-Bozen – ok. 0,9), Korsyka (0,9) oraz regiony stołeczne Madrytu (0,9) i Paryża (1,4).

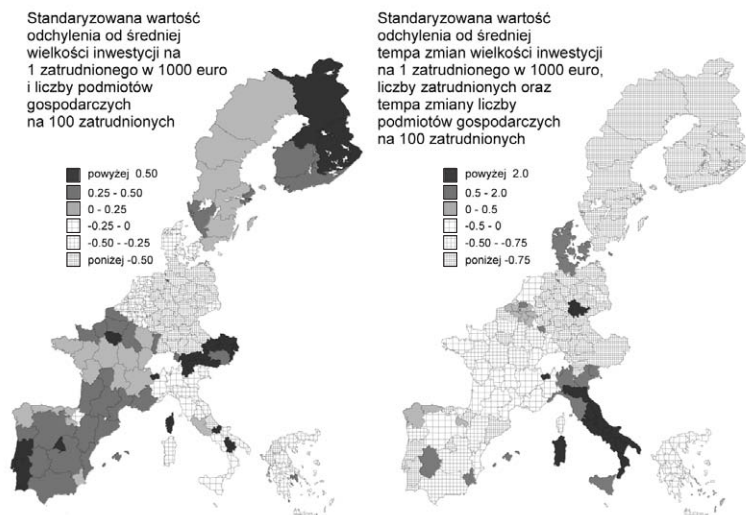
Regiony te posiadają różną strukturę tak wysokiego wskaźnika. W przypadku regionów Austrii wartość jest zdeterminowana wysokimi wartościami inwestycji, w północnych Włoszech, Portugalii oraz w regionach stołecznych mamy do czynienia zarówno z dużymi nakładami inwestycyjnymi, jak i dużą liczbą przedsiębiorstw, natomiast w południowych Włoszech na wartość standardową wpływa przede wszystkim duża liczba przedsiębiorstw.

Charakterystycznymi cechami regionalnego zróżnicowania Europy w analizie wartości standardowych są:

- wyraźna dychotomia regionów Włoch, występująca zarówno w układzie północ-południe, jak i wschód-zachód (przy ogólnie ujemnych wartościach występują regiony o wysokich wartościach),
- wysokie wartości wskaźnika dla regionów Austrii,
- dodatnie wartości dla regionów Francji, Hiszpanii, Portugalii oraz krajów Skandynawskich,
- najniższe wartości wskaźnika dla regionów Niemiec, w tym w szczególności regionów północnych (poniżej –0,8),
- ujemne wartości dla regionów krajów Beneluksu i Grecji (wyjątek: region Aten),
- różnice wartości standardowych dla regionów szwedzkich i fińskich oraz obszar niższych wartości, rozciągający się od Bretanii po Alpy we Francji.

W większości przypadków granice państwowe zostały powielone w regionalnym zróżnicowaniu wartości standardowych odnoszących się do inwestycji i liczby lokalnych podmiotów gospodarczych. Spośród wszystkich regionów granicznych najbardziej zbliżone wartości posiadają regiony na granicy francusko-hiszpańskiej.

Ryc. 15. Standaryzowana wartość odchylenia od średniej dla wielkości inwestycji i liczby podmiotów gospodarczych oraz standaryzowana wartość odchylenia od średniej dla tempa zmian wielkości inwestycji, liczby zatrudnionych oraz tempa zmiany liczby podmiotów gospodarczych w latach 1996–2007

Źródło: opracowanie własne.

Na zakończenie poddano analizie układ regionalnego zróżnicowania wartości standaryzowanych dla odchylenia od: średniego tempa zmian wielkości inwestycji, średniego tempa zmiany liczby zatrudnionych oraz średniego tempa zmiany liczby podmiotów gospodarczych w latach 1996–2007.

Najwyższym tempem zmian (powyżej 2,0) uwzględnionych wskaźników w badanym okresie charakteryzowały się głównie regiony środkowych i południowych Włoch. Wyróżniają się w tym ujęciu dwa regiony: Valle d'Aosta na północy z wartością 16,0 i na południu Abruzzo (12,4) oraz Umbria (5,3) i Marche (4,5). Następnym obszarem z dodatnimi wartościami (około 0,9) wskaźnika zmian są regiony Holandii oraz regiony Belgii (około 0,3). Ponadto dodatnie wartości występują w niektórych regionach Hiszpanii (ok. 1,0) i Niemiec (np. bardzo wysoka wartość dla Turynii – 3,5).

Determinującym czynnikiem wpływającym na wysoką wartość standaryzowanego wskaźnika zmian wymienionych powyżej regionów był wzrost wartości inwestycji w przeliczeniu na jednego zatrudnionego. Dotyczy to głównie regionów Włoch i Holandii. Natomiast w przypadku regionów Belgii na dodatnią wartość wskaźnika wpłynęło głównie tempo wzrostu liczby lokalnych podmiotów gospodarczych w stosunku do zatrudnionych. Również w regionach Hiszpanii na wartość wskaźnika nie wpłynęło tempo inwestycji, lecz tempo wzrostu zatrudnionych.

Najniższe wartości dla standaryzowanego wskaźnika zmian analizowanych procesów wystąpiły w regionach Austrii i Szwecji (–0,9), w Niemczech (–0,8) oraz w Finlandii (najniższy, poniżej –0,9; w regionie Länsi-Suomi –1,0). Również inne regiony Francji, Grecji, Hiszpanii i Portugalii odnotowały w badanym okresie w większości wartości ujemne.

Na ujemną wartość tempa zmian w większości regionów wpłynęło ujemne tempo zmian wszystkich trzech analizowanych wskaźników: inwestycji, zatrudnienia i liczby przedsiębiorstw. Jednakże i w tym przypadku istnieją regionalne różnice. W regionach Francji i Grecji ujemne tempo zmian odnosiło się jedynie do zmian liczby zatrudnionych i wielkości inwestycji. Natomiast w Hiszpanii większość regionów odnotowała wzrost tempa zatrudnienia.

Analizując przestrzenne rozmieszczenie wartości standaryzowanego wskaźnika zmian w odniesieniu do przebiegu granic państwowych, można mówić o podziale Europy na wschód i zachód, wzdłuż granicy Francji i Włoch. Na wschodzie, w Niemczech, Skandynawii i w Austrii, dominuje wysoki spadek tempa zmian, podczas gdy na zachodzie (Francja, Hiszpania i Portugalia oraz Grecja) spadki te są niższe. W ujęciu tym wyróżniają się dodatnie wartości w regionach Włoch i krajów Beneluksu. Ogólnie można stwierdzić, że największe spadki tempa rozwoju odczuły regiony najbardziej rozwinięte gospodarczo (w tym regiony stołeczne), na co mogła mieć wpływ polityka regionalna Wspólnoty Europejskiej. Szczególnie jest to widoczne w zróżnicowaniu regionów Francji, gdzie największy spadek odnotowały regiony najbardziej rozwinięte, region Île de France (–0,97) i Nord-Pas-de-Calais (–0,94). Ponadto widoczne jest zróżnicowanie na bogatą północ i biedniejsze południe, z wyróżnieniem biedniejszych regionów Bretanii. Podobną prawidłowość można zaobserwować w Hiszpanii (regiony Madrytu i Katalonii) oraz we Włoszech.

Innym czynnikiem wzrostu wskaźników tempa rozwoju są inwestycje w rozwój nowych technologii. Przykładem może być region Turynii z bardzo wysokim wskaźnikiem zmian 3,5. Jest to region, w którym Jenie Zeiss i Schott stworzyli podwaliny nowoczesnego przemysłu optycznego, gdzie zlokalizowane są zakłady samochodowe Opla i turbin Rolls-Royce'a, a gdzie obecnie położono nacisk na rozwijającą się biotechnologię i energetykę słoneczną. Według założeń z 2009 r. Turynia ma stać się jednym z najatrakcyjniejszych i najbardziej przyjaznych ekologicznie miejsc w Niemczech. Mają temu posłużyć inwestycje w rozwój

odnawialnych źródeł energii³. W przyjętej strategii rozwoju Turynгии oparto się o cztery uniwersytety, które oferują wykształcenie w tych dziedzinach⁴.

Nawiązując zatem do pytań postawionych we wstępie, należy odpowiedzieć, że zauważalna jest tendencja do zmniejszania się międzyregionalnych różnic gospodarczych w Europie. Świadczą o tym zmniejszające się wskaźniki zróżnicowania wzrostu zatrudnionych i ilości podmiotów gospodarczych w poszczególnych regionach, jak i tendencja do spowolnienia procesów związanych z rozwojem gospodarczym w regionach o wskaźnikach rozwoju wyższych od wartości przeciętnych.

Spośród analizowanych aspektów rozwoju ekonomicznego najmniejsze zróżnicowanie w układzie regionalnym wykazują nakłady inwestycyjne, które w porównaniu z wskaźnikami zatrudnienia czy liczby podmiotów gospodarczych wykazują tendencję do coraz większego zróżnicowania. Jednakże i w tym przypadku większość inwestycji trafia do regionów o niższym poziomie rozwoju gospodarczego.

Trzeba również odpowiedzieć twierdząco na pytanie, czy granice państwowe dalej stanowią granice rejonów ekonomicznych. Otóż tak – granice państwowe w dalszym ciągu wpływają na natężenie analizowanych procesów ekonomicznych. Jest to poniekąd związane z uwarunkowaniami historycznymi, które wpłynęły na specyfikę i poziom rozwoju w czasach prowadzenia oddzielnych polityk państwowych. Potwierdzenie polaryzacji przestrzeni UE zawiera raport Fabrizio Barci (2009), w którym zawarte zostały postulaty dalszego utrzymania polityki regionalnej Wspólnoty.

Na koniec należy wyrazić nadzieję, że widoczne różnice w natężeniu procesów ekonomicznych w sąsiadujących regionach granicznych państw Europy doprowadzą do likwidacji różnic w poziomie rozwoju gospodarczego, a przez to wyrównają szanse wszystkich regionów w dalszym rozwoju ekonomicznym.

Literatura

1. Adamowicz M., 2005, *Dyfuzyja innowacji jako czynnik rozwoju regionów peryferyjnych* [w:] *Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej*, red. Adamowicz M., „Prace Naukowe”, nr 35, SGGW Warszawa.
2. Barca F., 2009, *Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy, Agenda for a reformed cohesion policy*, (http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf).
3. Bołtomiuk A. (red.), 2003, *Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
4. Borowiec M., 2007, *Rola rzeszowskiego ośrodka akademickiego w przestrzeni regionalnej i procesie kształtowania Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego* [w:] *Uwarunkowania rozwoju rzeszowskiego obszaru metropolitalnego w systemie społeczno-gospodarczym i innowacyjnym województwa podkarpackiego*, red. J. Kudełko, „Prace Komisji Nauk Ekonomicznych”, nr 22, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Kraków, s. 241–265.
5. Borowiec M., 2007, *Rola szkolnictwa wyższego w podnoszeniu jakości kapitału ludzkiego* [w:] *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 3, Warszawa–Kraków, s. 142–150.

³ <http://www.thuringen.de/de/innovativ/>

⁴ Rolę innowacyjności i edukacji w kreowaniu postępu gospodarczego i regionalnego opisywali m.in. M. Borowiec (2007, 2008, 2009), S. Dorocki (2008, 2009), W. Kilar (2008).

6. Borowiec M., 2008, *Konkurencyjność przestrzenna uczelni jako element struktury centrów układu bipolarnego Kraków – Rzeszów* [w:] *Mechanizmy i uwarunkowania budowania konkurencyjności miast*, red. J. Słodczyk i E. Szafranek, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 145–157.
7. Borowiec M., 2008, *Rola szkolnictwa wyższego w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy* [w:] *Rola przedsiębiorczości w gospodarce opartej na wiedzy*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 4, Warszawa–Kraków, s. 24–36.
8. Borowiec M., 2009, *Funkcje wyższych uczelni w procesie kształtowania Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego* [w:] *Potencjalne metropolie ze szczególnym uwzględnieniem Polski Wschodniej*, red. Z. Makiela, Studia KPZK PAN, t. CXXV, Warszawa, s. 259–279.
9. Borowiec M., Dorocki S., Jenner B., 2009, *Wpływ zasobów kapitału ludzkiego na kształtowanie społeczeństwa informacyjnego i innowacyjności struktur przemysłowych* [w:] *Funkcje przemysłu w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Prace Komisji Geografii Przemysłu”, nr 13, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Warszawa–Kraków, s. 95–109.
10. Churski P., Perdał R., *Czynniki rozwoju społeczno-gospodarczego w układzie regionalnym Unii Europejskiej* [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych „Europa bez granic – nowe wyzwania”*, red. D. Ilnicki, K. Janc, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 21–32.
11. Ciok S., 1996, *Teoretyczne i empiryczne koncepcje obszarów problemowych*, Acta Universitatis Wratislaviensis Nr 1796, Prace Instytutu Geograficznego, Seria B, Geografia Społeczna i Ekonomiczna XIII, Wrocław.
12. Dorocki S., 2008, *Gospodarka oparta na wiedzy w założeniach Strategii Lizbońskiej – na przykładzie Francji* [w:] *Rola przedsiębiorczości w gospodarce opartej na wiedzy*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 4, Warszawa–Kraków, s. 176–184.
13. *European regional and urban statistics – Reference guide 2008, Methods and Nomenclatures*, Office for Official Publications of the European Communities Luxembourg, 2008.
14. Gorzelak G., Bachtler J., Kasprzyk M. (red.), 2004, *Współpraca transgraniczna Unii Europejskiej: doświadczenia polsko-niemieckie*, „Scholar”, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW, Warszawa.
15. Grosse G., 2007, *Rozwój regionów peryferyjnych* [w:] *Ekspertyzy, Rekomendacje, Raporty z badań*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
16. Grosse G., 2007, *Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 1 (27).
17. Huculak M., 2008, *Inwestycje zagraniczne w przemyśle Krakowa* [w:] *Procesy transformacji układów przestrzennych przemysłu na tle zmieniającego się otoczenia*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, Prace Komisji Geografii Przemysłu nr 10, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Warszawa–Kraków.
18. Jałowicki B., Łukowski W., Bojar H. (red.), 2009, *Spoleczność na granicy: zasoby mikroregionu Góldap i mechanizmy ich wykorzystywania*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
19. Jurczyńska-McCluskey E., Piątek K., Bałdys P. (red.), 2007, *Regiony pogranicza w dobie integracji europejskiej: wielokulturowość, współpraca, wymiana*, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Katedra Socjologii, Bielsko-Biała.
20. Kilar W., 2008, *Zatrudnienie w działalności badawczej i rozwojowej jako czynnik rozwoju gospodarki opartej na wiedzy* [w:] *Rola przedsiębiorczości w gospodarce opartej na wiedzy*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 4, Warszawa–Kraków, s. 60–69.
21. Kitowski J., (red.) 1996, *Problemy regionalnej współpracy transgranicznej*, Rozprawy i Monografie Wydziału Ekonomicznego, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej – Filia w Rzeszowie, nr 10, Wydział Ekonomiczny Filii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Rzeszowie, Komisja Geografii i Komunikacji Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Warszawie, Rzeszów.
22. Kitowski J. (red.), 1997, *Spoleczne koszty migracji transgranicznych*, Rozprawy i Monografie Wydziału Ekonomicznego, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej – Filia w Rzeszowie, nr 12, Wydział Ekonomiczny Filii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Rzeszowie, Komisja Geografii i Komunikacji Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Warszawie, Rzeszów.

23. Kitowski J. (red.), 1998, *Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej – próba syntezy*, Rozprawy i Monografie Wydziału Ekonomicznego, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej – Filia w Rzeszowie, nr 15, Wydział Ekonomiczny Filii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Rzeszowie, Komisja Geografii Komunikacji Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Warszawie, Rzeszów.
24. Kitowski J. (red.), 2000, *Eastern borders of European integration processes*, Papers and Monographs of the Department of Economy, no. 19, Institute of Geography and Spatial Organization Polish Academy of Sciences in Warsaw, Faculty of Economics, The Maria Curie-Skłodowska University – Branch in Rzeszów, Commission of Communicational Geography of the Polish Geographical Society in Warsaw, Rzeszów.
25. Kostrubiec B., *Województwa na tle regionów europejskich. Lata 2003–2007* [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych „Europa bez granic – nowe wyzwania”*, red. D. Ilnicki, K. Janc, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 9–19.
26. Kudełko J., 2005, *Rozwój regionalny a konkurencyjność regionów* [w:] *Uwarunkowania rozwoju i konkurencyjności regionów*, red. Z. Ziolo, IG WSliZ w Rzeszowie, Rzeszów.
27. Kudłacz T., 1999, *Programowanie rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
28. Leszczyńska M., 2008, *Poprawa sytuacji dochodowej w regionach przygranicznych jako warunek osiągnięcia spójności społeczno-ekonomicznej – przykład Podkarpacia* [w:] *Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja regionów transgranicznych*, red. M. G. Woźniak, Wyd. UR, Rzeszów.
29. Olechnicka A., 2004, *Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW, Warszawa.
30. Pietrzyk I., 2001, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
31. Rachwał T., Wiedermann K., Kilar W., 2008, *Wydajność i koszty pracy jako czynniki konkurencyjności przemysłu regionów Polski w Unii Europejskiej w ujęciu regionalnym* [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych „Europa bez granic – nowe wyzwania”*, red. D. Ilnicki, K. Janc, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 79–90.
32. Sikorski J. (red.), 2005, *Regiony przygraniczne w warunkach zewnętrznych granic Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
33. Tołpa T., 2006, *Polityka regionalna w debacie o konstytucji europejskiej* [w:] *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 2, Warszawa–Kraków.
34. Wojciechowski M., Schattkowsky R. (red.), 1996, *Regiony pograniczne Europy Środkowo-Wschodniej w XVI–XX wieku: społeczeństwo–gospodarka–polityka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
35. Vaishar A., 2006, *Regional periphery: What does it mean?* [w:] *Europa XXI. Regional periphery in Central and Eastern Europe*, red. T. Komornicki, K. Ł. Czapiewski, Polish Academy of Sciences, Stanisław Leszczyński, Institute of Geography and Spatial Organization, Centre for European Studies, Polish Geographical Society, Warszawa, s. 7–12.
36. Ziolo Z., 2007, *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej – zarys modelu* [w:] *Rola przedsiębiorczości w aktywizacji gospodarczej*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 3, Warszawa–Kraków.
37. Ziolo Z., Kitowski J., (red.) 1993, *Czynniki i bariery rozwoju rejonów przygranicznych*, Sekcja Gospodarki Przestrzennej Komisji Nauk Ekonomicznych. Oddział PAN, Kraków.
38. Ziolo Z., Kitowski J., (red.) 1995, *Przemiany struktur społeczno-gospodarczych obszarów przygranicznych*, Rozprawy i Monografie Wydziału Ekonomicznego, nr 7, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej – Filia w Rzeszowie, Komisja Geografii Komunikacji Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Warszawa.

The Economy of the Border Regions in the Process of European Integration

The aim of the article is an analysis of regional diversity in economic activity in European society. The following work presents the issue of the effectiveness of European regional politics, namely the process of equation of economic development level in reference to present-day international borders. Both territorial diversity and the changes in the dimensions of chosen ratios were analyzed. The analysis covered the statistical regions of second level European Union member states. Interest in the diversity of border regions influenced the choice of those states which do not border with other regions. The focus on member states from western Europe was a result of the delay in the analysis of regional policies of recently joined European Union member states and the consequent lack of comparable statistical data. The analysis includes regions belonging to: Austria, Belgium, Denmark, France, Finland, Greece, Spain, Holland, Germany, Portugal and Sweden and relates to the years: 2006–2007. The analysis discusses the dimension of investment in relation to the number of employed, growth rate of the employed and the number of economic subjects in reference to the number of employed.